

4 | **Begin georganiseerde varkensfokkerij in Nederland**

In de jaren negentig van de 19e eeuw en in de eerste decennia van de 20e eeuw onderging de Nederlandse varkenshouderij een gestage en aanzienlijke uitbreiding. Vanaf het jaar 1899 verleende de regering subsidie aan enkele provinciale landbouwverenigingen. In 1903 werd voor het eerst een afzonderlijke post voor de bevordering van de varkensfokkerij opgenomen in de staatsbegroting. Ook gaven enkele provinciale besturen subsidies ter bevordering van de varkensfokkerij. Een grote invloed hebben de provinciale commissies ter bevordering van de varkensfokkerij gehad, mede omdat ze belast waren met het beheer van de gelden. In 1908 werden Rijksveeteeltconsulenten aangesteld, die tot taak kregen de teelt van landbouwhuisdieren te bevorderen.

4.1 | **Fokstations**

De landbouworganisaties hebben in het begin van de 20e eeuw de eerste aanzet gegeven tot verbetering van de varkensstapel door het stichten van fokstations. Deze fokstations hadden tot taak de zuivere teelt van de in ons land voorkomende varkensrassen ter hand te nemen en stonden onder toezicht van de hiervoor genoemde provinciale commissies voor de varkensfokkerij.

Door het verspreiden van mannelijk en vrouwelijk fokmateriaal van de fokstations werd vorm gegeven aan kwaliteitsverbetering. Bekende fokstations waren onder meer boerderij Twickel in Ambt-Delden en G. Osterhaus in Neede. Deze fokstations werden bevolkt met geïmporteerd uitgangsmateriaal van het Veredeld Duits Landvarken. Dit ras sloeg aan en kreeg een grote betekenis in de oostelijke en zuidelijke provincies.

ZEUGEN VAN HET FOKSTATION VAN DE GELDERS-OVERIJSSSELE MAATSCHAPPIJ VAN LANDBOUW IN NEEDE

Zelfs voor de Inlandse varkens werden fokstations gesticht, Dreesman in Assen voor het Inlands varken en Widdershoven in Nieuwstadt voor het Limburgs varken. Het stichten van deze fokstations heeft echter het verdwijnen van de Inlandse varkens niet kunnen voorkomen.

Bekende fokstations voor het Groot Yorkshire waren H.A. Pauwen in West-Pannerden, Brink in Nijbroek en de Maatschappij Wilhelminapolder bij Goes.

Het Nederlandse Groot Yorkshire werd gefokt uit importen van onder meer Large White-varkens uit Engeland en Edelschweine uit Duitsland. Het Duitse Edelschwein was grover en zwaarder van geraamte dan het Engelse Large White.

In Zuid-Holland werden nog al wat beren van Engelse oorsprong ingezet van het fokstation Maatschappij Wilhelminapolder uit Zeeland. Uit Noord-Holland en Gelderland kwamen beren van Deense en Zweedse afstamming. Deze Scandinavische Yorkshire-typen waren echter gefokt en geselecteerd op de fokrichting van het bacontype. De slagers in het westen van het land wilden echter een zwaarder varken. Daardoor kregen ze invloed op de fokkerij van het Groot Yorkshire.

Het Duitse Edelschwein paste beter in dat fokdoel. Daarom werden meer beren beproefd uit het Oostduitse Silezië en Ammerland in Oldenburg. Zo ontstond het Nederlandse Groot Yorkshire. Een sterk, zeer goed ontwikkeld varken met een relatief zwaar geraamte en een zeer goede groei, dat op een hoog gewicht kon worden afgemest en geschikt was als slagersvarken voor de winkelverkoop en vleeswarenindustrie.

4.2 | Oprichting stamboeken

Intussen werden de eerste varkensfokverenigingen en -stamboeken opgericht. De provincie Utrecht beet in 1906 de spits af met de oprichting van het Stichts Varkensstamboek. Noord-Holland volgde in 1907 met de Noord-Hollandse Varkensfokvereniging. Op 29 oktober 1910 werd in Café Prins in Groningen het Inlands Varkensstamboek voor de drie noordelijke provincies opgericht. In 1912 volgde het Limburgs Varkensstamboek en in 1913 het Stamboek voor het Verbeterde Landvarken in Twente. Dit stamboek werd opgericht door Corn. de Boer van boerderij Twickel in Ambt-Delden en door J.R. Dull uit Almelo, die in Ambt-Delden boerderij Grasbroek beheerde. Daarna volgden de overige provincies met de oprichting van varkensstamboeken.

Zeer interessant is de manier waarop de heer J. R. Dull zijn bedrijf onder de aandacht brengt in een brochure, die werd samengesteld en uitgegeven ter gelegenheid van de Nationale Landbouwtentoonstelling in Den Haag in 1913:

Door een weinig propaganda te maken voor mijne fokkerij hoop ik dat U mijn adres beter zal bijblijven, hetgeen U ten goede kan komen. Voor hen, die nog niet bij mij zijn geweest aan mijne boerderij "het Grasbroek", gelegen in de landelijke gemeente Ambt-Delden, waar tevens het eerste fokstation der Overijsselsche Landbouw Maatschappij gevestigd is, bericht ik, dat wanneer zij zich voorstellen daar eene groote naar de eischen des tijds ingerichte modelboerderij te zullen aantreffen met eene dito varkensfokkerij annex, dat dezulken bedrogen uitkomen.

Op mijne geheele boerderij toch is voor geen f 10.00 luxe aangebracht en niet-tegenstaande dat, zullen U bij een eventueel bezoek aanstonds netheid en zindelijkheid, naast practischen zin opvallen.

J.R. DULL

Verder bericht hij over zijn aankopen in Duitsland:

In juni 1904 werden uit Tulau, Fahrenhorst, bij Brome door de Commissie bestaande uit de heren Kroon, Rijksveearts te Deventer en J. Huisman te Staphorst 4 beertjes en 6 zeugjes aangekocht en aan mijne zorgen ter uitfokking toevertrouwd. Van deze 10 stuks werden de allerbeste beer en de 4 beste zeugen aangehouden, zoals werd besloten op een te mijnen huize gehouden vergadering, waarop toen tevens het reglement voor het fokstation werd vastgesteld.

In oktober 1905 ontving ik van de Commissie tot Verbetering van het Varkensras in Overijssel de aangename opdracht mij voor hare fokkerij van versch bloed te voorzien. Te Neukirchen in de Altmark slaagde ik prachtig.

In 1906 kocht ik na een bezoek aan de tentoonstelling Berlin-Schöneberg weder een jongen fokbeer. In 1908 2 dragende zeugen uit de buurt van Eissen, door bemiddeling van den Zuchtinspector, den heer H. du Buison te Hannover en door de vriendelijke bemiddeling van den heer P. Osterhaus te Neede kocht ik een jongen fokbeer van den heer Hoopmann, station Bassum(Kreis Sulingen). In Hamburg 2-7 juni 1910 ben ik weder met verschillende fokkers in onderhandeling geweest en werd ik dat jaar eigenaar van een fokbeer en 6 zeugen.

In 1911 mochten geen varkens in Nederland ingevoerd worden, doch met behulp van een mannetje, dat in het donker aan de grenzen den weg weet kon zoiets nog gaan.

Vermeldenswaard zijn ook de redenen, die de heer Dull aan een vriend en varkensfokker noemde, om zich uitsluitend tot Landvarkens te bepalen:

- de praktijk heeft mij geleerd, dat de Landvarkens zich het beste aan den Nederlandschen bodem aanpassen;
- Engeland heeft voor zijn export deze varkens zo gaarne om het meerdere vleesch en minder spek;
- ook Frankrijk koopt ze gaarne als zouters, momenteel is de prijs hier 28½ tot 29 cent per half kilo ruw gewicht;
- dat de landvarkens zijn z.g. alleseters, alle afval van de boerderij is van hunne gading, ze zijn daarenboven vruchtbaar, zachtvaardig en zogriek, zij komen daarom, voor den kleinen boer, voor wien de varkensfokkerij hoofdbron van bestaan is zeer juist van pas.

Het is wel opmerkelijk, dat stamboeken en fokverenigingen het eerst opgericht werden in Utrecht, Noord-Holland en Noord-Nederland, en niet in de oostelijke en zuidelijke zandprovincies, waar de varkenshouderij zich in de volgende decennia sterk zou ontwikkelen. Mogelijk vormden de eerste initiatieven tot de oprichting van de georganiseerde rundveefokkerij in de noordelijke en westelijke gebieden in de tachtiger jaren van de 19e eeuw ook aanleiding de varkensfokkerij ter hand te nemen. In het oosten en zuiden van het land was men rond de voorlaatste eeuwisseling kennelijk nog niet toe aan de georganiseerde aanpak van de varkensfokkerij.

Met de opkomst van de provinciale varkensstamboeken verloren de fokstations hun betekenis. Door de fokstations toch te handhaven zou men gekozen hebben voor de Deense opzet van de fokkerij met de erkende fokbedrijven. Die bleken op langere termijn wel grote organisatorische en structurele voordelen te hebben. Door controles op de bedrijfsvoering, het fokmateriaal en de prestaties daarvan kon de fokkerij beter en sneller worden gestuurd. De varkensstamboeken echter stonden open voor iedere varkenshouder die de fokkerij ter hand wilde nemen.

De stamboeken begonnen met het kenmerken van de dieren door het aanbrengen van tatoeëernummers in het oor. Per dier werden vervolgens de geboortedatum, de vader en de moeder geregistreerd, en uiteraard werden de vruchtbaarheid en het aantal geboren en grootgebrachte biggen per zeug vastgelegd. Het aantal biggen dan wel vleesvarkens dat per zeug verkocht kan worden, is bepalend voor de opbrengst uit deze bedrijfstak.

Varkens worden sinds jaar en dag gehouden voor de productie van vlees. Er bestonden echter nog geen methoden voor het meten van de slachteigenschappen bij levende varkens. Voor de fokkerij op vleesproductie was exterieurbeoordeling het meest aangewezen middel. Hiervoor werd een puntenschaal ontworpen.

Een voorbeeld van een destijds toegepaste puntenschaal in gebruik bij het Varkensstamboek Overijssel in 1934 is hierna weergegeven:

Keuringsrapport Varkensstamboek.

Bij de keuring wordt gebruik gemaakt van de volgende puntenschaal :

Type Landvarken	Beschrijving	Bemerkingen	Letter	Waarde
25	Alg. voorkomen			
6	Kop			
4	Ooren			
5	Hals			
6	Borst			
6	Schoft en schou- ders			
10	Rug en lendenen			
4	Ribben en flan- ken			
5	Geslachtsorga- nen, tepels .			
8	Kruis en staart .			
6	Hammen			
11	Ledematen, stand gang en sterkte			
4	Huid en haar .			
100				

De inspecteur geeft eerst voor het algemeen voorkomen en daarna voor ieder der onderdeelen een letter en wel:

a = uitmuntend	= 10/10	} van het totaal aantal punten voor 't onderdeel
ab = zeer goed	= 9/10	
b = goed	= 8/10	
bc = iets afwijkend	= 7/10	
c = sterk afwijkend	= 6/10	
cd = gebrekkig	= 5/10	
d = slecht	= 0	

Voor het algemeen voorkomen is:
 $a = 100/100$, $ab = 90/100$, $b+ = 85/100$, $b = 80/100$, $b- = 75/100$
 van het totaal aantal punten.

Met behulp dezer letterwaarde wordt het totaal aantal punten berekend.

Ingeschreven kunnen worden alleen dieren, die voor het algemeen voorkomen minstens een $b-$ en een minimum van 75 punten behalen.

PUNTENSCHAAL EXTERIEURBEOORDELING

Dit puntensysteem werd aanvankelijk ook gebruikt bij het Nederlands Rundveestamboek. Zowel bij de beoordeling van runderen als van varkens werd later van de puntenschaal afgestapt en werd uitsluitend met het lettersysteem gewerkt.

In 1922 verenigden de provinciale varkensstamboeken zich in het Centraal Bureau voor de Varkensfokkerij. Het Centraal Bureau kreeg een coördinerende taak door het houden van toezicht op en het stimuleren van een uniform fokbeleid.

Plaatselijk werden varkensfokverenigingen opgericht, die de afstand tussen het stamboek en de varkenshouders verkleinden. De fokverenigingen stelden in veel gevallen goede beren ter beschikking, speelden een belangrijke rol bij de voorlichting en organiseerden fokdagen en tentoonstellingen.

Opmerkelijk is het voederadvies en de behandeling van de dekbeer, zoals weergegeven in hoofdstuk XV van 'De Nederlandsche Varkenshouderij, Fokken en mesten', geschreven door A.A. ter Haar, hoofdredacteur van de Veldbode en uitgegeven in 1917.

DE VOEDING EN DE BEHANDELING VAN DEN DEKBEER

Wat voor andere varkens goed is, is ook goed voor den fokbeer. Men voedere hem krachtig, maar meste hem niet. Wijn er in de meeste streken bijna het gehele jaar door varkens gefokt worden, hoewel niet altijd even talrijk, kan men voor den beer niet van een dektijd spreken, hoewel hij't in bepaalde tijden van het jaar wel drukker zal hebben dan anders.

Men voedere hem met graanmeel, wortelgewassen, en vergete als hij geen erwten of boonen ontvangt een kleine hoeveelheid vleeschvoermeel, diervet of vischmeel niet. Men verzuime niet hem jong groenvoeder te geven des zomers jonge klaver of gras, des winters wat knolgroen, boerenkool, wat gesneden rauwe voederbieten of fijn gesneden hooi van jonge klaver of lucerne.

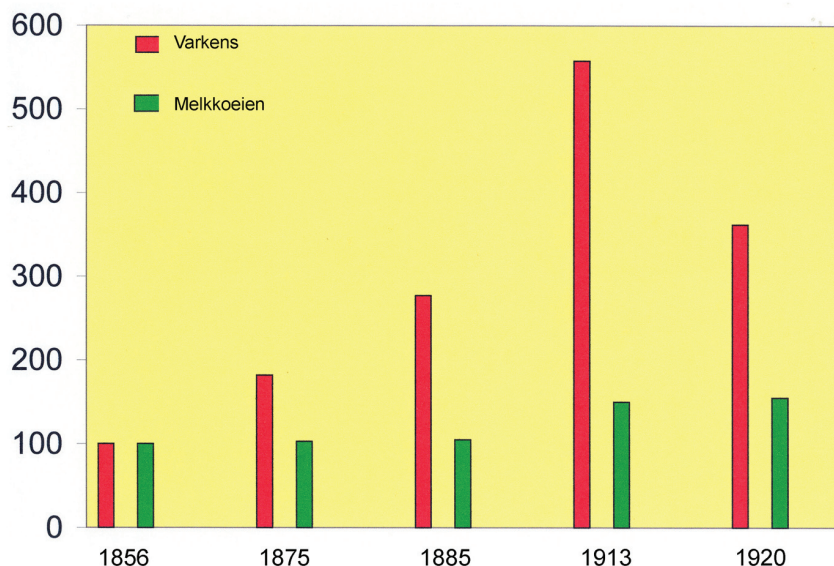
In sommige streken gaat men met den beer naar het ruizige varken en niet omgekeerd. Dan moet de eerste dikwijls vrij groote afstanden afleggen. Daarmede houde men bij de voeding rekening.

Aan den beer kan men van allerlei kwijt worden. Als hij niet overvoerd wordt, is hij meestal niet kieskeurig en wat hem niet past, laat hij wel liggen. In den druksten tijd, en dat is voor een beer somtijds al een zeer drukke tijd, mag men hem gerust eieren geven. Eieren geven aan een beer lijkt wel paarden voor de zwijnen geworpen, maar dit is toch werkelijk niet het geval. Men houde zich bij de voeding van een beer aan de eiwitverhouding van 1 tot ongeveer 6; dat wil voor ons zeggen, dat hij in zijn voeder zesmaal zooveel zetmeelwaarde als verteerbaar zuiver eiwit moet ontvangen.

Gaat men als regel niet met den beer naar de zeugen, doch worden de tochtige zeugen bij den beer gebracht, dan moet hij althans in den niet drukken dektijd, de gelegenheid hebben om voldoende lichaamsbeweging te nemen.

Er is veel veranderd in de varkenshouderij. Dergelijke uitgebreide voer- en behandelingsadviezen zijn tegenwoordig nauwelijks voor te stellen. Alle varkens, ook dekberen, krijgen nu uitgekiend mengvoer. Bovendien werd toen nog geen kunstmatige inseminatie toegepast. Op de huidige varkensfok- en vermeerderingsbedrijven worden praktisch geen beren meer gehouden, behalve een enkele zoekbeer.

Na de Eerste Wereldoorlog nam het aantal varkens in de oostelijke en zuidelijke provincies toe. De varkenshouderij, vooral in de oostelijke en zuidelijke provincies werd afhankelijk van de export van slachtvarkens. De volgende grafiek geeft de aantallen varkens en melkkoeien weer in de provincie Gelderland tussen 1856 en 1920 (1856=100). In 1856 waren er 43.000 varkens en 91.000 melkkoeien.

RELATIEVE ONTWIKKELING AANTALLEN VARKENS EN MELKKOEIEN IN GELDERLAND
(1856 = 100)

Het aantal varkens in die periode verdrievoudigde. Vooral in de Achterhoek ontwikkelde de varkenshouderij zich explosief. Er ontstond een groei van maar liefst 641 %.

In Gelderland steeg het aantal melkkoeien ook wel, maar lang niet zo snel als de varkensstapel, die ondertussen een belangrijke bijdrage leverde aan het inkomen van de boeren op de zandgronden. Het valt voorts op, dat gedurende de Eerste Wereldoorlog de varkenshouderij aanzienlijk meer slonk dan de melkveehouderij. De varkenshouderij was veel meer afhankelijk geworden van de aanvoer van voedergrondstoffen en die worden in tijden van oorlog gewoonlijk schaars. Verschillende omstandigheden hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van de varkenshouderij in die tijd, onder meer het op gang komen van de export van varkens en varkensvlees. Ook de oprichting van de melkfabrieken bleek van invloed door de vrij grote hoeveelheden ondermelk die men terug moest nemen. Dit stimuleerde de ontwikkeling van de varkenshouderij en het houden van varkens gedurende het gehele jaar. Vooral de kleinere bedrijven op de oostelijke en zuidelijke zandgronden waren voor hun inkomen aangewezen op veredeling, het houden van varkens en pluimvee.

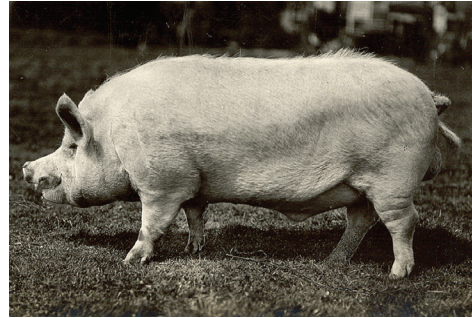
De fokrichting bij het Veredeld Duits Landvarken (VDL) was gericht op varkens die geschikt waren voor levende export. Bovendien wilde men een relatief lang varken met dun spek en een goede verdeling van het spek, dat wil zeggen niet te zware schouders en gevulde hammen.

Het verbod op de export van levende varkens en vers vlees in 1926 had tot gevolg, dat men voor het behoud van de afzetmarkt aan vernieuwingen toe was.

Productie en bereiding van bacon bood die mogelijkheid, maar het toenmalige Nederlands Landvarken (NL) van VDL-oorsprong was daarvoor minder geschikt. Dit kwam door de spekdikte en vooral de verdeling van het spek, en de relatief zware schouders. Het Groot Yorkshire (GY) was een typisch slagersvarken en leende zich nog minder voor baconproductie.

BEER VELDKONING (VDL)

GROOT YORKSHIRE-BEER

Er kwamen meerdere typen vleesvarkens voor:

- Huisslachtingsvarkens, met een gewicht van 125 kg, maar ook wel van 175 tot 180 kg. Verlangd werd veel donkergekleurd vlees, veel reuzel en dik stevig spek en veel mager vlees met het oog op de worstbereiding.
- Slachtvarkens, te slachten door zogenoemde spekslagers, zooveel mogelijk voor directe consumptie met een levend gewicht van 100 tot 125 kg met blank licht gekleurd mals vlees, doorregen blank stevig spek en dikke karbonaden.
- Exportvarkens, in de wandeling Londense biggen genoemd, met een levend gewicht van 60 kg, voor verse consumptie in Engeland, niet te vette, lange varkens met een dunne rug en een dik buikgedeelte, met veel blank, mals vlees en hard vet.
- Baconvarkens of zouters, ook voor export naar Engeland, met een levend gewicht van 100 kg. Hiervoor wilde men lange slanke varkens met een breed kruis, diepe zijden, en dikke vlezig hammen.

Het valt op dat men destijds veel waarde hechtte aan mals vlees en blank stevig spek.